

Aanpakken of wegwezen

Linkse uitdagingen bij een rechtse regering

Arjan Vliegenthart

Twintig jaar na de val van het reëel bestaande socialisme is het reëel bestaande neoliberalisme in een identiteitscrisis terecht gekomen. De financiële crisis en de daarop volgende economische crisis hebben niet alleen gaten geslagen in de mondiale economie, maar ook in het zelfvertrouwen van de grootste pleitbezorgers van deze neoliberale politiek. Kenmerkend zijn in dit opzicht de uitlatingen van de voormalige directeur van de Amerikaanse Centrale Bank, Alan Greenspan, die in een hoorzitting van het Amerikaanse parlement moest toegeven dat zijn wereldbeeld door realiteit hardhandig onderuit was gehaald.

Ook in Europa en in Nederland heeft het vertrouwen in het beleid van privatisering en deregulering een knauw gekregen. Konden leidende opinie-makers zoals Lans Bovenberg en Coen Teulings in 2008 onder het motto *Exit Rhineland Model* nog pleiten voor meer macht voor aandeelhouders, vandaag de dag lijkt een dergelijk pleidooi een schim uit een ver verleden.

Een dergelijke ontwikkeling zou toch een vruchtbare bodem moeten zijn voor hervormingen die gericht zijn om het versterken van de maatschappelijke en politieke greep op de markt. In een paar jaar is de Nederlandse staat grootaandeelhouder geworden in de bancaire sector, een situatie die geen enkele partij daarvoor nog in haar verkiezingsprogramma durfde te schrijven. De discussie over variabele beloningen woedt volop – zonder dat deze tot nu toe tot ‘harde’ wetgeving heeft geleid overigens – en het Angelsaksische model met de nadruk op korte termijnwinsten wordt door vriend en vijand als een van de onderliggende redenen van de huidige crisis gezien.

Kortom, er zou alle reden zijn om te verwachten dat de beleidspendule na twintig jaar van *laisser faire* zou terugslaan naar meer overheidshandelen. Daar waar het begin van de twintigste eeuw in het teken stond van de democratisering van de samenleving in de zin dat inwoners van een land burgers werden met stemrecht, zou het begin van de eenentwintigste eeuw het moment moeten kunnen worden om de economie te democratiseren. Juist nu het falen van markten zo evident aan het licht is gekomen en de onvrede over de staat van de publieke sector groter lijkt dan in de decennia daarvoor, zou een beleidswending in die richting meer dan ooit voor de hand liggen.

Maar schijn bedriegt. Want net als elders in Europa, is in Nederland geen linksig kabinet aan de macht, maar het meest rechtse kabinet sinds de Tweede Wereldoorlog. Hadden de progressieve partijen na de verkiezingen in 2006 een minieme meerderheid (zoals die bijvoorbeeld tot uiting kwam in de discussie rond het Generaal Pardon direct na de verkiezingen), nu hebben rechtse partijen een kleine meerderheid. En in tegenstelling tot 2006 hebben CDA, VVD en PVV deze kleinst mogelijke meerderheid politiek ook meteen productief weten te maken. En zo komt het dat de grootste voorstanders van de marktwerking en deregulering nog steeds regeren. Een optimist zou kunnen denken dat de vervuiler zijn eigen troep mag opruimen, maar een cynicus zou eerder concluderen dat de pyromaan bevorderd is tot commandant van de brandweer.

Hoe het ook zij, de regering Rutte-Verhagen heeft in haar regeerakkoord de verhoudingen op scherp gesteld door de rekening van de crisis te leggen bij degenen die er part noch deel aan hebben: werknemers, huurders, studenten, mensen in de bijstand, jonggehandicapten en arbeidsongeschikten. Onder tussen gaat de vennootschapsbelasting omlaag, komt er geen belasting op speculatie, blijven inkomens hoger dan twee keer modaal in de plannen buiten schot, worden grote vermogens gevrijwaard van een extra belastingbijdrage en mogen villabezitters hun hypotheekrenteaf trek houden. In hoeverre deze plannen de komende jaren ook daadwerkelijk uitgevoerd kunnen worden, zal de tijd ons leren, maar er is voor links Nederland genoeg stof tot nadenken. Hoe komt het dat rechts met de crisis op de loop is gegaan? Wat hebben CDA, VVD en PVV begrepen dat PvdA, SP en GroenLinks over het hoofd hebben gezien en welke lessen zijn er voor de toekomst te trekken?

In mijn bijdrage wil ik proberen op deze vragen een antwoord te geven. Ik geef meteen toe dat dit antwoord verre van compleet zal zijn. Het zijn eerder vingerwijzingen, gebaseerd op (wetenschappelijk) onderzoek dat de afgelopen jaren is verschenen en mijn ervaringen als Eerste Kamerlid. Maar dat deze vragen om een antwoord schreeuwen, is volgens mij evident. Wil len wij onze samenleving op een andere koers brengen, dan zullen linkse partijen in Nederland serieuzer moeten nadenken over het onderwerp van machtsvorming. Ik zal in dit betoog dan ook drie onderwerpen behandelen. Allereerst de vraag in hoeverre de problemen van links nu liggen aan de eigen boodschap. Daarna sta ik stil bij wat wij op het gebied van samenwerking kunnen leren van het huidige kabinet, om vervolgens af te sluiten met een voorstel voor een mogelijke linkse hervormingsagenda, die levensvatbare

ideeën zou kunnen bieden in deze periode van oppositie en daarna.

Wees niet bevreesd

De ontwikkelingen van het afgelopen decennium heeft een groot deel van de linkse partijen onzeker gemaakt. Onzeker over haar standpunten, onzeker over haar achterban en daarmee onzeker over haar eigen toekomst. Vooral binnen de PvdA wordt het eigen bestaansrecht regelmatig ter discussie gesteld. Kenmerkend in dit opzicht zijn de uitlatingen van Bram Peper, oud-minister van Binnenlandse Zaken en oud-burgemeester van Rotterdam, bij de vijftenzestigste verjaardag van de PvdA. Volgens Peper is de PvdA 'dood, hoewel de dood nog wel moet worden vastgesteld.' Wie zich zo over zijn eigen partij uitlaat, mag niet verbaasd opkijken als de kiezer besluit haar steun aan deze partij op te zeggen. Maar ook een partij als GroenLinks tobt met haar linkse imago, getuige het voorstel van haar Tweede Kamerlid Tofik Dibi om de partij in de toekomst om te dopen tot groene partij, omdat het woord 'links' voor te veel twijfel en onduidelijkheid zou zorgen. In het verlengde daarvan ligt het pleidooi van GroenLinks-lid Willem van Gelder dat onlangs op de opiniewebsite joop.nl verscheen. Op basis van de opmerking van de Amerikaanse politicoloog Lance Bennet dat GroenLinks 'haar boodschap niet meer goed over weet te brengen op haar traditionele doelgroep' concludeert Van Gelder dat het daarom beter zou zijn wanneer de partij het woord 'links' uit haar naam zou schrappen. Links is volgens Van Gelder een scheldwoord geworden en linkse oplossingen slaan bij grote delen van de bevolking niet meer aan.

Het is echter nog maar de vraag of deze observaties kloppen. Volgens het meeste politicologisch onderzoek is dit in ieder geval niet zo. Dat laat namelijk al jaren zien dat burgers over het algemeen redelijk in staat zijn zichzelf in het politieke landschap te positioneren. De twijfel over wat links is, lijkt vooral bij de vertegenwoordigers van de verschillende linkse partijen te hebben post gevat. Tegelijkertijd blijkt ook dat traditioneel linkse standpunten vandaag de dag niet per definitie impopulair zijn. In opdracht van de SP deed opiniepeiler Maurice de Hond tijdens de laatste verkiezingscampagne onderzoek naar de steun voor verschillende traditioneel linkse standpunten. De resultaten waren voor linkse twijfelaars even opmerkelijk als hoopgevend.

Van de twintig voorgelegde SP-kernpunten krijgen er negentien steun van meer dan de helft van het electoraat. Daaronder spraakmakende SP-voorstellen als het houden van de AOW-leeftijd op 65 (55% totale electoraat voor), een stop op het invoeren op marktwerking in de zorg (67%), geen JSF-vliegtuigen aanschaffen (75%), het laten bijdragen van banken in de kosten van de financieel-economische crisis (85%) en een verbod op bonussen bij banken met staatsteun (92%).

Evenzo is er veel steun voor invoering van een 65% toptarief voor inkomens boven dat van de minister-president (57%), inkomensafhankelijke kinderbijslag (69%), een 5%-verhoging van het sociaal minimum (59%). De voorstellen van de SP op het terrein van de zorg doen het ook goed bij het hele electoraat, zo stelt het onderzoek van De Hond vast. Brede steun is er voor

het afschaffen van het eigen risico in de zorgverzekering (58%), het invoeren van een inkomensafhankelijke zorgpremie (60%) en het behoud van het zorgverzekeringspakket (82%). Het enige SP-voorstel dat geen meerderheid krijgt onder het Nederlandse electoraat is het plan om strafrechtelijke boetes inkomensafhankelijk te maken. Dat voorstel moet het doen met ‘slechts’ 44% voorstanders.

Zo bezien lijkt het probleem dus niet zozeer in de boodschap te zitten. Het eerste advies zou dan ook zijn: wees niet bevreesd. De problemen van links komen niet voort uit een verrechtsing van het electoraat. Dat is door de decennia heen overigens redelijk stabiel gebleken. Ongeveer de helft stemt op links, de andere helft rechts. Een kleine verschuiving de ene of de andere kant op kan dan de doorslag geven, zoals wij tijdens de laatste Tweede Kamer- en Provinciale Statenverkiezingen hebben kunnen zien. Op basis van bovenstaand onderzoek van De Hond zouden de perspectieven zelfs nog wat rooskleuriger kunnen zijn.

Diepgaander onderzoek, van het Sociaal en Cultureel Planbureau, duidt er ook op dat de opvattingen van de bevolking geen reden hoeven zijn tot existentiële twijfel bij links. In 2004 publiceerde het SCP het rapport *In het zicht van de toekomst* en in 2009 *De sociale staat van Nederland*. Uit deze twee rapporten blijkt dat de meeste mensen door de jaren heen voorstander blijven van kleinere inkomensverschillen, een stevig optredende overheid, meer solidariteit en meer menselijke maat in de samenleving. De meeste mensen vrezen echter ook dat datgene wat zij wensen, wordt bedreigd.

In dat laatste ligt volgens mij ook een van de redenen waarom we in Nederland en elders in Europa de opkomst zien van rechts-nationalistische, soms populistische, partijen, die de verworvenheden van de huidige verzorgingsstaat willen beschermen door deze landen af te schermen van wat vreemd is en van buiten komt. De opkomst van de PVV in Nederland en de gedeelte-lijke herprofilering van deze partij van een rechtse vrije marktpartij naar een partij die tijdens de laatste verkiezingen de verhoging van de AOW tot enige breekpunt maakte en opkwam voor zaken die zij een paar jaar geleden wilde afschaffen – zoals het minimumloon en de WW-uitkering – is daar een uiting van. Daarmee is het politieke discours de afgelopen jaren gekanteld en hebben onderwerpen als integratie en immigratie een dominante rol gespeeld. Tegelijkertijd is het opmerkelijk om te zien dat de laatste verkiezingen toch vooral in het teken stonden van sociaal-economische vraagstukken. De winst van de PVV is dan ook niet alleen het gevolg van haar standpunten rond de islam en vreemdelingen, maar ook mede bepaald door haar stellingname voor de modaal-verdienende Nederlander, de Henk en Ingrid waar Wilders en de zijnen zo graag naar verwijzen.

De relatief grote steun voor de PVV onder bijvoorbeeld de tram- en buschauffeurs in de grote steden wordt waarschijnlijk voor een groot gedeelte bepaald door het – nu ingeleverde – standpunt dat het openbaar vervoer in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag niet geprivatiseerd mag worden. En in andere sectoren zal dat vaak niet wezenlijk anders zijn. Dat ontslaat linkse partijen er niet van om serieus na te (blijven) denken over hoe we in een ver-

anderende samenleving vorm geven aan arrangementen die voor oud- en nieuwkomers in Nederland houvast bieden; kansen geven aan hen die wat van hun leven willen maken en onze wijken, dorpen en steden leefbaar houden door op te treden tegen hen die erop uit zijn onze samenleving te ontwrichten. Zulke maatregelen moeten echter ingebed worden in een bredere analyse van hoe onze samenleving er sociaal en economisch uit zou moeten zijn. Juist op dat terrein ligt voor de linkse partijen de uitdaging – maar om de beweren dat de Nederlandse burger daar een broertje dood aan zou hebben, is te gemakkelijk gedacht en empirisch onjuist.

Linkse versplintering en rechtse broederschap

Als het probleem dan niet in de boodschap zit, ligt het voor de hand om eens te onderzoeken of het misschien de boodschappers zijn die een probleem vormen. Het afgelopen decennium heeft links zich te veel bezig gehouden met het twijfelen aan haar linkse boodschap en aan het benoemen en bediscussiëren van de onderlinge verschillen. Tezelfdertijd heeft links te weinig werk gemaakt van het zelfbewust uitdragen van linkse perspectieven en de mogelijkheden van linkse machtsvorming. De formatie van 2006 is daarvan een sprekend voorbeeld. Uit de documenten van Wikileaks is helder geworden dat de politieke leiding van de PvdA niet uit was op politieke samenwerking met de SP en liever een kabinet formeerde waarin de sociaaldemocraten de linkerflank bestreken dan een kabinet waarin zij tussen de SP en het CDA in het midden plaats zouden nemen. Wil links in Nederland aan de knoppen komen, zal dat in de toekomst toch echter anders moeten. Ironisch genoeg zouden we daarbij wat kunnen leren van de manier waarop VVD, CDA en PVV elkaar hebben gevonden. Want tussen en in deze partijen zijn er veel meer verschillen dan de huidige regering doet vermoeden, getuige alleen al het fameuze CDA-congres over de deelname aan deze regering. Op rechts lijken de partijen vooral te kijken naar wat zij samen zouden kunnen doen, in plaats van welke verschillen er tussen de partijen zijn. Rechts begrijpt beter dan links het belang van de macht. Een dergelijk besef ontwikkelen zou de linkse partijen ook goed doen: de vastberaden instelling om de verbeelding aan de macht te brengen.

Dat vraagt echter van de betrokken partijen allereerst dat zij de andere partijen niet langer de maat nemen. En juist daar bleek de laatste tijd nog steeds te wringen. Uitspraken van oud-GroenLinks-leider Halsema dat de oppositie uiteen valt in een progressief en een conservatief deel, helpen daarbij niet. Volgens Halsema zouden de SP en delen van de PvdA conservatief zijn en niet mee willen denken over welke hervormingen in de eenentwintigste eeuw nodig zouden zijn om onze welvaartsstaat in stand te houden. Daarin wordt zij bijgevalen de Alexander Pechtold van D66, die zich al langer niet thuis voelt bij het label 'links', en op zoek willen naar wat hijzelf het 'lege politieke midden' noemt.

Het is een vreemde instelling om nu rechts in Nederland aan de macht is, links op te willen delen. Vooral omdat het daardoor lijkt alsof er geen belangrijker politieke tegenstellingen zijn dan die tussen de oppositiepartijen

onderling. De indruk wordt zo gewekt dat er geen acutere politieke strijd te voeren is, dan die met de andere partijen met wie je samen in de oppositie zit. En dat laatste is toch allerm minst het geval. De bezuinigingen van het kabinet dreigen grote groepen in onze samenleving te raken: werknemers, gepensioneerden, jonggehandicapten, huurders, scholieren, studenten en mensen op het minimum. Zij dreigen door de huidige regering de rekening van de crisis – die door banken en weggijkende politici werd veroorzaakt – gepresenteerd te krijgen. En in de praktijk lijken de oppositiepartijen elkaar meestal toch vrij probleemloos te kunnen vinden in hun verzet tegen deze plannen. Op onderwerpen zoals de bezuinigingen op kunst, cultuur en ontwikkelingssamenwerking zijn de linkse partijen het, ondanks hun verscheidenheid, met elkaar eens, dat het huidige regeerakkoord de verkeerde weg is. Deze overeenkomsten zullen de komende tijd – in ieder geval zolang de huidige regering er zit – politiek van groter belang zijn dan de vermeende tegenstellingen tussen links-progressief en links-conservatief.

Want zolang rechts regeert, zal links moeten opponderen. Dat is overigens geen straf, maar een inherent bestanddeel van onze democratie. In de wijze van oppositie voeren kunnen voor kiezers de contouren zichtbaar worden van een alternatieve politiek; van wat een door links geleide coalitie hen zou kunnen bieden. De plannen van het kabinet stuiten op brede maatschappelijke weerstand. Dat bleek uit de demonstraties tegen de bezuinigingen op kunst en cultuur, uit de opkomst bij de WSW- en Wajong-manifestatie in Den Bosch afgelopen najaar – die veel groter was dan verwacht – en uit het aanzwellende studentenprotest tegen de bezuinigingen op studenten en het hoger onderwijs. Tegelijkertijd blijkt ook hier, uit ander onderzoek van De Hond, dat de linkse oppositie kan rekenen op steun van de meerderheid van de bevolking. 77% van de Nederlanders is tegen het voorstel om banen te schrappen in de sociale werkplaatsen, 73% is tegen het bezuinigen op mensen met een arbeidsbeperking, en 68% geeft aan dat werken onder het minimumloon ongewenst is. En op al deze terreinen zouden de meeste oppositiepartijen elkaar moeten kunnen vinden in hun verzet.

Naar een vijfpuntenplan

‘The great appear great because we are on our knees: Let us rise.’ Dat staat op het fameuze standbeeld van de Ierse socialist en vakbondsstrijder James Larkin (1876 – 1947) in de O’Connellstreet in Dublin. Het is een spreuk die ruim een halve eeuw later weinig aan actualiteit heeft ingebonden. Juist nu rechts op effectieve wijze de handen ineen heeft weten te slaan, komt het erop aan op links samen te werken. Dat kan alleen wanneer de overeenkomsten tussen de verschillende partijen centraal komen te staan in het oppositie voeren. Niet om tot linkse eenheidsworst te komen, maar wel om ervoor te zorgen dat het huidige kabinet het weerwoord krijgt dat ze verdient en dat de bevolking wordt gemobiliseerd in de strijd tegen het rechtse antwoord op de crisis en voor de linkse alternatieven voor een betere uitweg. Voor links zal het de komende jaren zijn: aanpoten of wegwezen. In plaats van te mopperen op rechts en op elkaar, moet links mobiliseren tegen rechts, met elkaar.

In dat opzicht zou het goed zijn wanneer linkse partijen elkaar op een aantal belangrijke onderwerpen zouden kunnen vinden. En dat zou minder moeilijk moeten zijn dan het lijkt. Ik geef een vijftal voorbeelden:

1. *Verklein de inkomensongelijkheid*
Inkomenspolitiek is altijd een centraal onderwerp geweest van links-progressieve politiek. Zo bezien zou het mogelijk moeten zijn om een gemeenschappelijk uitgangspunt op dit terrein te formuleren, in samenwerking met de vakbeweging, ouderenbonden, het midden- en kleinbedrijf en landbouworganisaties.
2. *Een moratorium op schaalvergroting*
Er is de afgelopen vijftientig jaar sprake geweest van schaalvergroting in tal van sectoren. Van onderwijs via gezondheidszorg tot de lokale politiek. Een van de belangrijkste gevolgen hiervan is dat burgers steeds meer zeggenschap over hun eigen bestaan zijn kwijtgeraakt. Een ander gevolg is verregaande vervreemding van de burger van de instituties in de samenleving, en daardoor een toenemend wantrouwen in instituties en de overheid. Willen we burgers actiever bij de samenleving betrekken en meer verantwoordelijkheid laten nemen, dan zal de schaalvergroting moeten worden gekeerd. Links moet de strijd aanbinden tegen megalomanie en anonimisering en voor democratisering en meer menselijke maat.
3. *Een einde aan de marktwerking in de (semi-)publieke sector*
Een van de wezenlijke kenmerken van het neoliberalisme – en deze markeert ook de breuk met het welvaartsstaatsmodel van na de Tweede Wereldoorlog – is het blinde vertrouwen in de vrije markt en de drang om vrijwel alle publieke voorzieningen uit die tijd te privatiseren. De ervaringen van de afgelopen vijftientig jaar tonen echter dat daardoor zowel de kwaliteit als de toegankelijkheid van publieke voorzieningen zoals de gezondheidszorg en de woningbouw onder druk zijn komen te staan. Linkse partijen zouden met elkaar de strijd aan moeten gaan tegen het doorgeschoten marktdenken en voor het behoud, bescherming en vernieuwing van een levensvatbare publieke sector. Daarmee vergroten ze de kwaliteit van leven en samen leven.
4. *De bestrijding van armoede onder kinderen als topprioriteit van het beleid*
Juist omdat linkse partijen gelijke kansen voor mensen voorstaan, is het van belang de jongste – en daarmee vaak kwetsbaarste – groep in onze samenleving extra aandacht te geven. En dat door hen goede scholing te bieden, en optimale kansen om in de samenleving te participeren. Daarmee wordt tevens de basis gelegd voor een betere en rechtvaardigere samenleving in de toekomst. Zoals het afschaffen van de kinderarbeid en het invoeren van de leerplicht honderd jaar terug noodzakelijk waren om onze gezamenlijke welvaart te vergroten en te verbreden, moet de bestrijding van armoede onder kinderen nú een topprioriteit worden.
5. *Maak het internationaal recht leidend in het buitenlandbeleid*
Artikel 90 van de Grondwet verplicht de regering de internationale rechtsorde te bevorderen. Met rechts aan de regering dreigt onze inzet voor die rechtsorde te verworden tot een functie van nationaal, kortzichtig en economisch eigenbelang.

Links is in zijn aard internationalistisch en dient daarom pal te staan voor het nakomen van de grondwettelijke verplichting de internationale rechtsorde te bevorderen. Daartoe hoort het beschermen van de Europese rechtsorde, zoals die is vastgelegd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en in het Handvest van de Fundamentele Rechten van de Europese Unie. Daartoe hoort ook het nakomen van de internationale solidariteit in het verband van de Verenigde Naties, het respecteren van het internationale geweldsmonopolie van de VN en het naar vermogen bijdragen aan de realisatie van de mondiale millenniumdoelen – onder andere door eerlijke handel, mondiale belastingrechtvaardigheid, solidaire ontwikkelingssamenwerking en een humaan en solidair vluchtelingenbeleid.

Tot besluit: nu aanpakken of wegwezen

Oppositie voeren is geen politiek corvee, maar een inherent onderdeel van onze democratie. Juist voor partijen die naar een wezenlijk ander Nederland streven dan de huidige regering doet, is het nu de tijd om de handen uit de mouwen te steken. Dat vraagt zowel om een vorm van fundamentele kritiek als het gaat om de plannen van de regering als om concrete voorstellen voor zaken anders en beter kunnen.

In tegenstelling tot wat er bij sommige linkse partijen wordt gedacht, is voor een dergelijke agenda wel degelijk steun te vinden onder de bevolking. Het zal erop aan komen of linkse partijen deze steun weten te mobiliseren tegen de huidige kabinetsplannen, en straks – als er weer verkiezingen zijn – voor een echt alternatief. Dat kan eigenlijk alleen wanneer links niet buigt voor rechts of zich bij voorbaat neerlegt bij de heilige huisjes van deze regering; van een onaantastbare hypotheekaf trek tot een bezuinigingsbeleid dat de economische ontwikkeling in de kiem smoort. De crisis was het gevolg van twee decennia lang neoliberaal beleid van meer markt en minder overheid. De oplossingen die de regering Rutte-Verhagen aandraagt, lijken deze ontwikkeling op dit moment eerder te versterken dan een halt toe te roepen.

‘There are real alternatives,’ stelde toenmalig PvdA-voorman Wouter Bos tijdens een lezing in 2008. Daarmee bedoelde hij dat er voor de politiek van de onvermijdelijke privatisering en marktwerking wel degelijk alternatieven bestaan. Met referentie aan de landen in Scandinavië betoogde Bos toen dat een stevige welvaartsstaat en een gezonde economie wel degelijk samengaan. Het kan wel degelijk anders, voorbij het neoliberale adagium van meer markt en minder overheid. En voorbij een politiek die burgers – die niets met de oorzaak van de huidige economische crisis te maken hebben – voor deze crisis laat betalen, terwijl de veroorzakers zelf buiten schot worden gehouden. Voor linkse partijen komt het er op aan ons daar aan te houden, en anders plaats te maken voor die partijen die van deze reële alternatieven wel werk willen maken.